

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 130.2:159.9

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v6.2025.18>**Н. Г. Манойло***доктор філософських наук,**доцент кафедри права соціально-гуманітарного факультету**Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,**приватний нотаріус**Київського міського нотаріального округу**orcid.org/0000-0002-6369-7437***СВІТОГЛЯДНО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОНЯТЬ «ПРИРОДНЕ» І «ШТУЧНЕ»**

Стаття присвячується розгляду світоглядно-мотиваційного та методологічно-дослідницького статусу понять «природне» і «штучне» в їх діалектичному взаємозв'язку. Її актуальність зумовлена насамперед тим, що в ледь не щоденну практику суспільного життя розвинених цивілізованих країн входять технологічні й соціокультурні новачки, спричинені пристроями штучного інтелекту, наслідки чого потребують свого прогностичного вивчення.

У статті досліджується філософське осмислення понять «природне» та «штучне» в контексті пізнавальної та практичної діяльності людини. Показано, що філософський рівень мислення ґрунтується на поняттях як основі логіки, здатної відображати єдність протилежностей, що визначає реальність та сутність об'єктів, зокрема людини. Розглянуто взаємозв'язок природного й штучного як діалектичних категорій: природне проявляє себе в безпосередній природній діяльності, тоді як штучне виникає як результат свідомої, перетворювальної діяльності людини, використання об'єктивних законів Буття у виробничо-творчому процесі. Аналізуються погляди класиків філософії, зокрема Г. Гегеля, Ф. Бекона, А. Шопенгауера, К. Лоренца та Е. Морена, які підкреслюють важливість абстрактного мислення, самопізнання й усвідомленого ставлення до світу як передумови формування свідомої особистості. Показано роль мови та мислення як засобів трансформації природного в штучне та формування культурно-соціального досвіду. Акцент зроблено на тому, що розвиток людства характеризується суперечливістю, обумовленою співіснуванням природного та штучного, об'єктивного й суб'єктивного. Висвітлено значення освіти, науково-технічного прогресу та розвитку суспільної думки для підвищення ефективності людської діяльності та гармонізації відносин між природним і штучним. Робота підкреслює необхідність усвідомлення людиною своєї здатності до саморозвитку, що формує фундамент для відповідального ставлення до природи, соціуму та самопізнання, забезпечуючи органічну єдність природного й штучного в життєдіяльності людини та суспільства.

Ключові слова: природне, штучне, поняття, світогляд, метод, суспільство, людина.

Manoilo N. H. WORLDVIEW-METHODOLOGICAL POTENTIAL OF THE CONCEPTS OF “NATURAL” AND “ARTIFICIAL”

The article is devoted to the consideration of the worldview-motivational and methodological-research status of the concepts of “natural” and “artificial” in their dialectical relationship. Its relevance is due primarily to the fact that technological and socio-cultural innovations caused by artificial intelligence devices enter the almost daily practice of social life of developed civilized countries, the consequences of which require their own prognostic study.

The article examines the philosophical understanding of the concepts of “natural” and “artificial” in the context of human cognitive and practical activity. It is shown that the philosophical level of thinking is based on concepts as the foundation of logic, capable of reflecting the unity of opposites, which determines the reality and essence of objects, including humans. The relationship between the natural and the artificial as dialectical categories is considered: the natural manifests itself in immediate natural activity, while the artificial arises as a result of conscious, transformative human activity, using the objective laws of Being in the productive-creative process. The views of classical philosophers, including G. W. F. Hegel, F. Bacon, A. Schopenhauer, K. Lorenz, and E. Morin, are analyzed, emphasizing the importance of abstract thinking, self-knowledge, and conscious attitude toward the world as a prerequisite for the formation of a conscious personality. The role of language and thought as means of transforming the natural into the artificial and forming cultural and social experience is demonstrated. Emphasis is placed on the fact that human development is characterized by contradictions arising from the coexistence of the natural and the artificial, the objective and the subjective. The importance of education, scientific and technological progress, and the development of public opinion for enhancing human activity efficiency and harmonizing relations between the natural and the artificial is highlighted. The work underscores the necessity for humans to realize their capacity for self-development, which forms the basis for responsible attitudes toward nature, society, and self-knowledge, ensuring the organic unity of the natural and the artificial in human life and society.

Key words: natural, artificial, concept, worldview, method, society, human.

Постановка проблеми. Останнє десятиліття в житті людства, принаймні в середовищі інформаційно й технологічно розвинених країнах, характеризується впровадженням пристроїв, заснованих на дослідженнях так званого штучного інтелекту. Для філософських міркувань завжди важливо оперувати чіткими визначеннями вихідних понять, що, як відзначив класик діалектичної методології пізнання Г. Гегель, являють собою «душу методу». Як і методології загалом. Людина, володіючи визначеннями понять, разом із цим формується й утверджується в якості суб'єкта не лише пізнавальної, але й, що головне, безпосередньої практичної діяльності. Її душевним і духовним простором заволодіває ідея як світотворча сутність Буття. Так досягається вихідна єдність людини як мікрокосму з макрокосмом, покладена в основу зародження й розвитку філософії. З іншого боку, широке застосування пристроїв штучного інтелекту не підкріплюється якісним підсиленням знань з боку користувачів щодо сутності понять інтелект, штучне, природне. Адже не секрет, що на рівні буденної масової свідомості домінує думка, згідно якої суто чуттєве розуміння їх змісту як самоочевидного. Причому, масовою свідомістю в наш час слід вважати й думку людей з вищою освітою, яка стала фактично доступною без того, щоб для її отримання підготувати свою свідомість до рівня субстанціональних глибинних визначень основних підвалин як Буття загалом, так і буття Людини в статусі носія відповідального суб'єкта перетворення природного довкілля. Між тим логіка науково-філософського дослідження вимагає виконання вимоги закону тотожності. А саме: визначення вихідних понять в такому їх значенні, яке могло б претендувати на загальний об'єктивно необхідний статус і тим самим виконати методологічну функцію. Інакше проблема не може знайти прийнятне вирішення для всього людського загалу й не стати для нього спільною й об'єднавчою проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи відповідну словниково-понятійну філософську літературу, ми прийшли до висновку, що визначення понять природне й штучне не знаходить в ній свого належного висвітлення. Можемо відмітити статтю проф. В.А. Жадька [4, с. 456–457], але в цьому ж енциклопедичному навчальному виданні відсутнє визначення поняття природного як діалектично взаємопов'язаного з ним.

Мета статті полягає в намаганні розкрити світоглядний та методологічний аспекти понять природне і штучне в їх діалектичній взаємодії не лише в суто теоретичному, але й, що більш важливо, соціокультурному суспільно-практичному вимірі.

Виклад основного матеріалу. Філософський рівень пізнавального мислення ґрунтується на поняттях, оскільки саме вони, як стверджував класик філософської діалектики в якості науки логіки Г. Гегель, являють собою «душу методу». «Метод виник як поняття, що знає себе самого, що має своїм предметом себе самого як настільки ж суб'єктивне, наскільки й об'єктивне абсолютне, і, отже, як повна відповідність між поняттям і його реальністю, як існування, яке і є саме поняття. ... У дослідницько-пошуковому пізнанні метод є також знаряддя, засіб, що перебуває на суб'єктивній стороні, за допомогою якого воно співвідноситься з об'єктом» [3, с. 290, 291]. Людина, володіючи визначеннями понять, разом із цим формується й утверджується в якості суб'єкта не лише пізнавальної, але й, що головне, безпосередньої практичної діяльності. Її душевним і духовним простором заволодіває ідея як світотворча сутність Буття. Так досягається вихідна єдність людини як мікрокосму з макрокосмом, покладена в основу зародження й розвитку філософії.

Головна складність на шляху визначення понять полягає в тому, що їх слід визначати в єдності зі своїми діалектичними протилежностями. Справа в тому, що об'єктивно діалектика є вченням про єдність протилежностей всього зі всім в універсальному Бутті, в якому все зі всім поєднане і все на все впливає хоча б і мінімальною мірою. Ось чому потрібно давати їх визначення у властивій їм об'єктивній єдності протилежностей. В іншому разі теоретичні міркування не дають очікуваного результату, що й супроводжує історію людства, для якого характерний розрив між словами і справами, в тому числі й через однобічні визначення понять, які не єднають протилежності. Для прикладу. Поняття людина, на відміну від неї як емпірично достовірної в її сприйнятті іншими людьми, – це єдність протилежностей статей, як і водночас єдність різноманітних їх суспільних структур, в межах яких формується її соціокультурна загальна сутність. Між тим звично, навіть від освічених людей, чути про перших людей, якими нібито були Адам і Єва. Звичним є також проголошення індивідуальною людиною себе в якості людини, хоча далеко не завжди вона за своїм способом життя відповідає понятійному визначенню. Так, Гегель стверджував, що правильне об'єктивне відображення людини, яка чинить асоціально, не є істинним проявом людської сутності. Адже «перших» просто не буває, оскільки індивіди суть продукти родо-видової універсальності природних об'єктів.

Людина як вищий продукт еволюційного розвитку Буття набуває в ньому статусу, який не властивий всьому попередньому матеріальному

наповненню в усій його універсальній різноманітності. Йдеться про те, що вона, врешті-решт, не може вижити без того, щоб не перейти від турботи про неї Матінки-Природи на основі простого користування її багатствами, властивого збиральницькому способу існування, до виробничо-перетворюючої життєдіяльності. Остання неможлива без того, щоб не була започаткована пізнавальна діяльність, оскільки звичне використання природних предметів в якості знарядь праці не сприяє підняттю її продуктивності. Остання є об'єктивною необхідністю не лише для людини, але й для інших представників тваринного світу, надто ж наділених центральною нервовою системою. В цьому можна вбачати, з одного боку, певну допомогу Природи своїм дітищам; з іншого, прояв «усвідомленої» діяльності, оскільки однаманітність для вищих живих істот не сприяє необхідності їх виживання в постійній конкурентній взаємодії зі спорідненими істотами. Так зароджуються не тільки безумовні, але й умовні інстинкти й рефлекси як передумови для пізнавально-інтелектуального способу життя. Маючи їх, вищі живі істоти здатні не просто пристосовуватись до умов свого об'єктивного даного буття, але й орієнтуватись в децю інших умовах засобом не простого переміщення за межі біогеоценозу, що завжди небезпечно, але й змінювати дане від природи.

Ми думаємо, що таким чином засновується видозмінене природне середовище, яке цілком можливо назвати штучним по відношенню до того, яке в своєму еволюційному становленні існувало раніше. Причому, це «раніше» та «пізніше» вимірюється тривалими часовими вимірами, які далеко не су-мірні з часом життя окремих представників різних видів.

Відносно людини ситуація децю, а то й принципово, інша. Її еволюційний пізнавальний і творчо-виробничий поступ здійснюється набагато швидше. На цьому наголошував Г. Гегель, припускаючи, що природа ніби поклала на людину місію свого власного пізнання. Для самої людини воно виявляється тотожним її самопізнанню. Оскільки йдеться про припущення, то його також можна тлумачити в якості чогось штучного як певною мірою, а іноді й значною, протиприродного. На користь такого висновку той факт, що активною пізнавальною діяльністю займається досить незначна кількість людей. Це попри те, що допитливість властива не тільки представникам тваринного світу, але й фактично кожній людині. Однак ставати на шлях власної дослідницько-пошукової діяльності здатні справді одиниці, якщо порівнювати їх кількість із загальною чисельністю людства в усі періоди його існування. Те, що в останні десятиліття кількість людей, які отримують освіту, в тому числі вищу, суттєво зростає, не означає, що вони обрали для себе розумно-вольовий спосіб життя.

Загалом штучне визначається як «протилежне природному, створеному об'єктивним ходом еволюції. Розуміння її слід пов'язувати з практично-перетворюючою діяльністю людини, яка особливо інтенсивно почала впливати на природу з початком матеріально-виробничих процесів, жорстко підпорядкованих економічним законам розвитку суспільства» [4, с. 456]. Таким чином, йдучи від протилежного, але постійно поєднаного з трудовою діяльністю, в яку безпосередньо й органічно «вписана», «втілена» також і пізнавальна діяльність, хоча не завжди одночасно з нею усвідомлювана, але неодмінно через певний час проявлювана, можна прийти до необхідності формування поняття природне.

Ми наголошуємо на тому, що єдність понять штучне і природне слід виводити зі способу життєдіяльності людей на тій підставі, що вони у своєму не просто біологічному існуванні, а в своєму соціокультурному розвитку неодмінно підходять до усвідомлення себе самих як потенційно здатних до саморозвитку. Останній неможливий без свідомо обраного життєвого шляху на основі використання мислення як основи світо- та самопізнання. Здатність говорити є проявом природного, оскільки промовлене слово в першу чергу своїм безпосереднім адресатом має предметно-речову кореляцію. Натомість здатність до мислення супроводжується тим, що слово отримує інший статус. А саме: статус поняття, зміст якого вимагає абстрагування, тобто відчуження, відведення погляду людини від окремих об'єктів, які самі собою даються людині, її органам сприйняття та які водночас і суть аналізатори, й переведення уваги на щось, що виявляється поза їх зовнішнім виглядом. А це вже не безпосереднє їх сприйняття, а опосередковане всіма ними цілісне, єдине, спільне, загальне не просто світобачення, але також і світорозуміння. Воно стає можливим в тому разі, якщо мислення розглядати в якості уміння трансформувати здатність до словесного мовлення в процес мовомислення, змістом якого є світовий розум, втілений в писемні тексти.

Як певний висновок із цих міркувань. Ніщо суттєвим чином не заважає вважати, що природне в якості звукових промовлених повідомлень, звукової комунікації й соціалізації проявляє себе у своїй же протилежності як щось, з одного боку, також природне; з іншого, штучне в якості повідомлення про ті значення, які іманентно, внутрішньо містяться в мові як процеси мовомислення. Але це таке штучне, яке є моду-сом і атрибутом, вірніше – атрибутивним моду-сом природного, постільки для його відкриття людиною вона зобов'язана докласти необхідних для цього вольових зусиль. В іншому випадку мислення в його світо- й людинотворчій якості не проявиться. І, на жаль, не проявляється,

не лише попри відомі біблійні застереження. Сумно й печально, але людство швидше схильне покійно чекати кінця світу, аніж стати на шлях розумно-вольових дій. Для нього природне – це віра в неіснуючого Бога-Творця, а не віра у власну природність, вагітну штучністю, основою якої є народження власної волі до мислення. Воно є актом самодіяльності, тому також є проявом штучного, яке можна порохувати. Наприклад, за кількістю мислителів. Воно ж започатковує й саму філософію як, згідно Арістотеля, процес «мислення про мислення», але не тільки й не стільки як любов до мудрості, скільки як любов до себе не суто природного, а само-створеного, до себе як мислячої істоти.

Отже, зміст понять штучне і природне в їх органічній діалектичній єдності слід розглядати як штучність природного й природність штучного. Підставою для цього є моністична єдність матеріального Буття, в якому свідомість, духовне, соціокультурне є його внутрішнім станом. Для людини, яка не стає на шлях самопізнання внутрішнього як об'єктивного, загального, сутнісного й необхідного, постійно повторюваного у своїй незмінній єдності, а не зовнішнього, суб'єктивно сприйнятого окремого й випадкового, об'єктного в суто предметно-речовому тимчасовому проявленні, не існує закон як поняття, що містить в собі наведені перші ознаки. Вона здебільшого орієнтується на другі, тому більшою мірою схильна діяти свавільно, стихійно, афективно, а не ефективно, не прогнозовано. Врешті, штучно, вважаючи це проявом власної природності.

Для більш поглибленого розуміння змісту даних понять, слід розглянути властивий їм як словам семантично-синонімічний смисл. Це потрібно з тих міркувань, що, сприймаючи за звучанням тотожні слова, кожна людина може вкладати в них дещо відмінне інше значення. Це заважає досягненню так бажаного всім співбесідникам і читачам дійти порозуміння, без чого, як правило, з'являються певні підстави для зародження невдоволення, несправедливі звинувачення, конфлікти й навіть міжіндивідуальні та групові бійки, врешті – війни між різними народами. Отже, є сенс розкрити синонімічний ряд, властивий цим словам, які набули статусу понять в різних галузях наукового пізнання. Включно, звичайно, й галузі філософських знань. Їх істинності, як відзначав Ф. Бекон, чи не найбільшою мірою заважають ідоли площі, «які походять немовби в силу взаємної пов'язаності й людського співтовариства. ..Люди об'єднані мовленням. Слова ж встановлюються відповідно розуміння натовпу. Ось чому погане й недоладне встановлення слів дивним чином огортає розум. Визначення й роз'яснення, якими звикли озброюватись й охороняти себе вчені люди, жодним чином не допо-

магають справі. Слова прямо гвалтують розум, все змішують та ведуть людей до пустих і численних суперечок і тлумачень» [2, с. 19–20].

Отже, згідно «Словника синонімів української мови»: «ПРИРОДА (органічний і неорганічний світ у всій сукупності й зв'язках), МАТЕРІЯ, НАТУРА» [79, с. 428]. «ПРИРОДЖЕНИЙ (властивий від народження), УРОДЖЕНИЙ, [ВРОДЖЕНИЙ], ПРИРОДНИЙ, УСПАДКОВАНИЙ, ПРИРОЖДЕННИЙ» [79, с. 429]. «ПРИРОДНИЙ (про поведінку, риси, характер людини), НАТУРАЛЬНИЙ, ПРОСТИЙ; НЕВДАВАНИЙ, НЕПІДРОБНИЙ, НЕШТУЧНИЙ... ПРИРОДНИЙ (створений природою, а не людиною, здійснюваний за законами природи), НАТУРАЛЬНИЙ, ОРГАНІЧНИЙ, ДАРОВИЙ» [9, с. 429].

Синонімічний лексичний ряд для слова штучний наступний. «НЕНАТУРАЛЬНИЙ, НЕПРИРОДНИЙ; СУРОГАТНИЙ, ФАЛЬШИВИЙ, НЕСПРАВЖНИЙ (зроблений, виготовлений на зразок природного, справжнього); СИНТЕТИЧНИЙ (одержаний в результаті хімічного синтезу). ...ШТУЧНИЙ (про поведінку, почуття, висловлювання тощо – позбавлений природності, щирості), НЕНАТУРАЛЬНИЙ, НЕПРИРОДНИЙ, ТЕАТРАЛЬНИЙ, ТЕАТРАЛІЗОВАНИЙ, ДРАМАТИЧНИЙ, АФЕКТОВАНИЙ, НАДУМАНИЙ, ФАЛЬШИВИЙ; АКТОРСЬКИЙ, ПОЗЕРСЬКИЙ (про вчинки, поведінку)» [9, с. 921]. Загалом у тексті нами використано декілька синонімів кожного з основних понять.

Можливо, що висловлені судження (йдеться про ті, після яких ми вимушені були навести їх синоніми) можуть показатись не об'єктивними, а суб'єктивними й песимістичними. Насправді ж людству, вченим в першу чергу, вже пора перестати бути популістами, тими, що люблять народ в його безпосередності. Тут якраз варто послатись на чільних представників сучасної філософської антропології. В даному разі на авторитетні думки К. Лоренца, згідно яких в ідеалістичній філософії не зовсім об'єктивним є «розподіл світу на дві частини: світ речей, які ідеалістичне мислення вважає в принципі індиферентним по відношенню до цінностей, і світ людського внутрішнього закону, який один лише заслуговує визнання цінності. Такий поділ чудово виправдовує егоцентризм людини» [5, с. 9]. І його умовивід: «Людство протиставляється самооцінці всіма засобами, тому воістину доречно призвати його до смиренності – і всерйоз спробувати зруйнувати ці завали чванства на шляху до самопізнання». Для цього потрібно усвідомити, що «дерево життя росте не зверху вниз, а знизу вверх, – це, до Дарвіна, вислизало з уваги людей» [5, с. 10]. Відзначимо, що, як не прикро, його еволюційна теорія далеко не завжди об'єктивно викладається й у закладах медичної освіти, з чим автор

постійно стикався впродовж своєї праці у відповідному вищому закладі освіти. Причому, з боку професорів, чиї досягнення незрівнянні з внеском Ч. Дарвіна. Долучені до цього й священики сумнівної церкви, яким довіряють викладати певні наукові дисципліни...

Для підтвердження власних суджень, що можуть бути не зовсім приємними для популістів-народолюбців, особливо з числа політичних діячів, варто послатись також і на визначення сутності людини іншим представником цього ж напрямку. Маємо на увазі позицію Е. Морена, який стверджує: «Йдеться про істоту, наділену інтенсивністю і нестабільною афективністю – істоту, яка усміхається, плаче, непокоїться і тривожиться; істоту, яка насолоджується, є схильною до сп'яніння, екстазу, насилля, кохання й підвладною власним вигадкам; істоту, яка знає про смерть, але не може повірити в неї; істоту, яка породжує міфи і магію; істоту, одержиму духами і божествами; істоту, яка живиться ілюзіями і химерами; суб'єктивну істоту, чиї взаємовідносини з об'єктивним світом завжди позбавлені надійності; істоту, схильну до помилок і блукань; про істоту, яка під впливом своєї зарозумілості постійно породжує безладдя. Й оскільки поєднання ілюзій, непоміркованості, нестабільності, нечіткого розмежування реально-го й уявного, змішування суб'єктивного й об'єктивного, помилок, безладдя ми називаємо безумством, ми просто змушені визнати, *homo sapiens est homo demens*» [5, с. 106–107].

Ось це змішування об'єктивного й суб'єктивного цілком можна взяти в якості пояснення того, чому людство у своєму існуванні здійснює досить суперечливий шлях розвитку, у зв'язку з чим його можна описати в категоріях штучного й природного. Причому, прояви штучного суть прояви суб'єктивного як нерозумного, хоча сама суб'єктивність об'єктивна, бо є особливим виявленням природності.

К. Лоренц пояснював помилки ідеалістично спрямованої філософії тим, що до висновків щодо розумності людини її представників спонукає той факт, що науково-теоретичне пізнання послугується методами абстрагування, ідеалізації та формалізації. Наслідком цього і є ігнорування природних доміант поведінки людини як первинних і визначальних. Штучне якраз і є прояв абстрактного, принаймні в тому, як це розуміє пересічна людина, для якої відчуження від знань, які даються безпосередньо від органів відчуття, видається чимось нерозумним (і не розумним), а довільним.

На користь цього свідчить вся історія людства, розвиток якого в різних політичних формах державності підпорядкований закону, згідно якого громадська, а не філософська в її вершинних

теоретичних досягненнях, думка править світом. Причина в тому, що первинною формою мислення є образно-асоціативне, суть якого в тому, що суб'єктивне сприйняття світу об'єктів в їх просторово-часовій визначеності фіксує окремі предмети чи явища, а не їх об'єктивну внутрішньо-необхідну усталену у своїй незмінності сутність. Тобто, не фіксує закони як основу їх буття та взаємодії між ними.

Вже античні філософи, в даному разі Протагор [8, с. 316–318], стверджували, що людське сприйняття є мірою речей. Мудрець Діоген заперечував Платону, вважаючи його вчення про світ об'єктивних ідей хибним. Адже він бачить стіл, а не стільність, людину, а не людяність і т. п. Суть відповіді Платона в тому, що те, чим сприймають об'єкти, в нього є, а те, чим розуміють стільність чи людяність, в нього відсутнє, цілком правильна з позицій теоретико-понятійного способу мислення як основи світопізнання в цілому, яке не дане безпосередньо органам відчуття, може сприйняти лише незначна кількість людей, для яких об'єктом пізнання є щось метафізичне, всезагальне, трансцендентне. Проте й вони поза професійною діяльністю суть носії громадської думки, інакше життя для них стає некомфортним і досить часто небезпечним.

Проф. А. Баумейстер відзначає, що ми «не є носіями абсолютної істини. Кожна людина потребує трьох базових навичок: читання, писання і промовляння. На жаль, сьогодні ми втрачаємо їх. Ідеться про вміння сприймати тексти високого рівня складності, а отже, про вміння концентруватися хоча б протягом 30–40 хвилин. Для сучасної людини це вже проблема. Читання тексту – це завжди зламування певного «коду». Коли ми читаємо, то вчимося декодувати символи в сенси» [1, с. 14]. Говорячи ми, йдеться фактично про кожну людину, включно й найвидатніших мислителів. Один із них, а саме А. Шопенгауер, тому й мав право заявляти, що «мотивація – це причинність, видима зсередини». Звідси його категоричний висновок: «Ти з себе повинен зрозуміти природу, а не себе з природи. Це мій революційний принцип» [10, с. 17]. Людина як мікрокосм, ясна річ, не може не включити у свій організм енергію природи, проявлявану як сила волі, як сила вродженого характеру, як світова воля. Її можна пізнати як розум закону, але постійно діяти згідно нього неможливо. Крім, звичайно, сфери виробничо-перетворюючої діяльності. Категорії часу, простору й причинності, на його переконання, з чим важко не погодитись, є визначальними для пізнання природи, а не людини. На користь цього й твердження сучасної психології про те, що майже 85% людей не здатні стати на шлях пояснення власного способу життя причинно-наслідковими категорія-

ми, оскільки вони руйнують світ власної вольової уяви. Тим паче, що вона, якщо брати той незаперечний факт, що первинною формою світоглядно-мотиваційної свідомості є міфологія, якраз і продукує образно-асоціативне мислення, в основі якого уява фантазії. Відносно кожної окремої людини вона є об'єктивною формою самосвідомості, своєї власної свідомості. Проти себе діяти складно й протиприродно.

Можемо стверджувати, що проблема співвідношення понять природне і штучне досить адекватно відображена у вченнях, які відносяться до сучасної філософської антропології. Що цілком об'єктивно, оскільки людина є природною біосоціальною істотою. З позицій формальної логіки поняття визначаються через рід і видові відмінності. Тому можна визначити поняття природне як дію об'єктивних законів Буття, які мають родовий/загальний характер в будь-яких матеріальних явищах, процесах і об'єктах, статус яких видовий. Поняття штучне – це використання об'єктивних законів Буття в їх загально-родовому статусі при створенні певних явищ, процесів і об'єктів, які визначають видову життєдіяльність людства в різних її сферах, сформовану як рівнодіюча індивідуально-видових відмінностей.

Із позицій діалектики як логіки науково-теоретичної пізнавальної діяльності дослідницька методологія має виходити з того, що ці поняття набувають статусу категорій мислення в їх взаємодії. Тобто, як вже зазначено, слід виходити з того, що взаємодіють між собою природне штучне й штучне природне. Діалектика як мистецтво оперування поняттями дозволяє використовувати певні відмінності в тому разі, коли йдеться про природність штучного та штучність природного. Особливо в тому випадку, коли об'єктом пізнання є суспільство, в якому від перестановки складових поняття не можна стверджувати, що результат не змінюється.

Як вже відзначено, природне суть таке об'єктивне, яке породжує й суб'єктивне як дієве, а не пасивне, що у своїх родо-видових та індивідуально-видових відмінностях призводить до певних відхилень від прямолінійності природних законів, до, якщо можна так виразитись, штучності й, отже, об'єктивної зумовленості суб'єктивності. Причому, це властиво вже рослинному і ще більшою мірою тваринному світу природних об'єктів. Що стосується людини, то тут об'єктивно панує суб'єктивність. Суспільство, насамперед демократичне, керується правовими законами, в основі яких принцип верховенства права перед законами. Саме право Вчителем визначено як «мірило справедливості», розуміння якої кожною людиною суто індивідуальне. Якщо говорити про правові конституційні закони, то вони також є результатом волі правлячої законодавчої парламентської

більшості, тому не мають статусу незмінних. Звідси їх природна/об'єктивна штучність як штучність природного/суб'єктивного. Тим паче, що ще більшою мірою таке розуміння й використання змісту категорій деформується представниками судової та виконавчої гілок влади.

Невирішеність багатьох проблем суспільного буття якраз і пояснюється тим, що вони можуть бути вирішені суто теоретично. В царині «чистого мислення» діалектика як вчення про всебічний підхід до аналізу об'єкта пізнання справді здатна дати ідеальний результат, адже дійові особи текстів – це поняття, а не самі об'єкти, не люди, а їх понятійні визначення. Що стосується практичного вирішення загальносуспільних проблем в їх ціннісно-гуманістичних вимірах, то це процес, ефективність якого в першу чергу залежить від зміни змісту громадської думки. Цьому може сприяти не просто прагнення держави до максимально можливого отримання громадянами вищої освіти та збільшення кількості вчених з високими науковими ступенями. Значно більшою мірою цьому сприятиме втілення науково-теоретичних досліджень в технологічні процеси, які дадуть можливість, з одного боку, інтелектуалізувати суто виконавчі функції людини в її професійній діяльності; з іншого, вивільнить вільний час для духовного, морального й фізичного самовдосконалення людей. Звичайно, що це вимагатиме від держави відповідних зусиль в напрямку організації індустрії дозвілля.

К. Маркс, попри те, що його вчення радянська партійна ідеологія політизувала й суттєво викривила, як видатний філософ-правник, економіст і соціолог, на наш погляд, вірно визначив той стан суспільства, в якому вільний час стане першою потребою для саморозвитку людини. Він пов'язував настання такого періоду в тому випадку, коли продуктивність праці дозволить скоротити робочий час до такого рівня, за якого вільний час стане найбільшою соціальною цінністю. «Царина свободи в дійсності починається там, де припиняється робота, продиктована нуждою й зовнішньою доцільністю, отже, за природою речей вона лежить по той бік сфери власне матеріального виробництва. ...Скорочення робочого часу – основна умова» [6, с.892-893].

Якщо природно-біологічні первинні життєві потреби людей будуть задоволені таким рівнем їх доступності для людей, то це суттєво вплине на егоцентричну мотивацію їх поведінки, що не може не спонукати їх до розвитку тих здібностей, які в них наявні, але для цього не вистачає часу. Зміниться також і функція держави, яка є об'єктивно природнонеобхідною в умовах економічного способу організації суспільного виробництва і, відповідно, суспільного життя, але водночас і чимось штучним суб'єктивним витвором. Що очевидно

як впродовж всієї історії людства, так і особливо в наш час. Вона не відіме, але стане, як можна передбачити, одним зі структурних складових громадянського типу суспільства. Разом із цим суттєво знизиться вплив політичних партій на суспільне життя, оскільки також цілком очевидний негативний вплив на нього партійних суперечок з їх претензією видавати власний суб'єктивний/штучний інтерес за нібито об'єктивно загальний як цілком органічний і природний.

Загалом, людське суспільство у своєму історичному існуванні розвивається досить суперечливо. Ми спробували показати це на аналізі понять штучне і природне, зміст яких зумовлений рівнем розвитку свідомості людини, в основі якої мова як засіб спілкування та передачі накопиченого досвіду як вищих живих істот, так і вже самого людства, в якому кожне наступне покоління, з одного боку, відчуває тиск сформованих традицій попередників; з іншого, завдячує їм переданим досвідом, але поступово вносить в нього певні зміни. Звідси драматизм людського буття, який може закінчитись трагічно його самознищенням, але може й привести людство до тям.

Висновки.

1. Людство в особі своїх харизматичних й водночас високоосвічених і тому, сподіваємось, відповідальних лідерів громадської думки, зіштовхнувшись у своєму прискореному індустріально-технологічному розвитку з негативними екологічними й моральними проявами, просто зобов'язане прийти до розуміння необхідності підпорядкування штучного як творчого, але водночас і багато в чому суб'єктивного, об'єктивному як безумовно первинного й вихідного природного.

2. Для того, аби таке розуміння набуло практичного значення, людство має усвідомлювати важливість наявності у всіх категорій людей, які належать до всіх основних гілок влади, найвищого інтелектуального статусу. Ним є той, який не проявляє звичний для його історії розрив між політичними деклараціями та їх виконанням. Це складно, але можливо.

Література

1. Баумейстер А. Чи може філософія бути доступною? *«День»*. 2017. № 115-116.
2. Bacon, Francis *Novum organum. Ediciones Folio*. 2002. 296 p.
3. Hegel, G. W. F. *Science of Logic*. Translated by George Di Giovanni. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. 956 p.
4. Жадько В.А. Штучне. Філософія: терміни і поняття: навчальний енциклопедичний словник. Львів : «Новий Світ-2000», 2020. С. 456–457.
5. Лоренц К. Аспресія (так зване Зло). *Питання філософії*. № 3. 1992. С. 5–38.
6. Marx, Karl. *Das Kapital: Kritik der politischen Ökonomie. Band III: Der Gesamtprozess der kapitalistischen Produktion*. Hamburg : Verlag von Otto Meissner. 1904. URL: <https://oll.libertyfund.org/titles/das-kapital-kritik-der-politischen-okonomie-buch-iii-zweiter-theil-1894>
7. Морен Е. Втрачена парадигма: природа людини. *Філософська і соціологічна думка*. 1995. № 5-6. С. 90–109.
8. Plato. Πρωταγόρας (Protagoras). Ancient Greek dialogue by Plato. Original Greek text. Public domain. <https://www.gutenberg.org/files/1591/1591-h/1591-h.htm> <https://www.gutenberg.org/files/1591/1591-h/1591-h.htm>
9. Словник синонімів української мови: у 2-х т. К. : Наукова думка, 2001. Т. 1. 1040 с. Т. 2. 960 с.
10. Шопенгауер А. Під завісою істини : збірник творів. Сімферополь : Реноме, 1998. 496 с.

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025